

Ravel Kodrič

Virginio Gayda - Mussolinijev zaupnik, prvi »zgodovinar« TIGR-a

Predgovor prevajalca

Virginio Gayda (Rim, 1885– Rim, 1944) je diplomiral iz ekonomskih ved na univerzi v Turinu. Po začetnem raziskovalnem delu se je zaposlil kot dopisnik iz tujine pri torinskem dnevniku *La Stampa*. Služboval je sprva v Carigradu za časa vstaje »Mladih Turkov«, nato v Grčiji, od leta 1911 do izbruha vojne pa na Dunaju. Iz te zadnje izkušnje je 1913 objavil v Turinu knjigo *Kriza nekega cesarstva* (v posodobljeni različici leta 1915 *Franc Jožefova Avstrija*) ter knjigo o italijanskih "neodrešenih" ozemljih *Zamejska Italija* (1914).

Ker se je v času začetne italijanske nevtralnosti odkrito zavzel za njen vstop v vojno, ga je delodajalec prekomandiral v Sankt Petersburg. V ruski prestolnici je s še ne povsem pojasnjenimi pooblastili poleg dopisništva opravljal *de facto* tudi posle vojaškega atašeja pri italijanskem veleposlaništvu in v tej vlogi skrbel med drugim za "repatriacijo" italijanskih tridentinskih, primorskih, istrskih in dalmatinskih avstro-ogrskih vojakov, ki so padli v rusko ujetništvo. V Rusiji je doživel februarско in oktobrско revolucijo 1917, se iz nje vrnil leta 1918 in leta 1919 objavil knjigo *Rusko razsulo*.

Po nalogu italijanskega zunanjega ministrstva je nato odpotoval sprva na Švedsko, nato v London. Poleti 1920 je prevzel zunanjepolitično uredništvo pri rimskem dnevniku *Il Messaggero*. V tej vlogi je obširno potoval po Franciji, Belgiji, Nizozemski, Danski in Nemčiji. Svoja dognanja je strnil v knjigi *Nemčija proti Franciji* (Firence 1922). Februarja 1921 ga je lastništvo lista imenovalo za glavnega urednika. V novi vlogi je preusmeril dnevnikov politični kurz v **podporo fašizma**.

V fašistično stranko se je včlanil šele novembra 1925. Tedaj ga je sam Mussolini 30. marca 1926 postavil na čelo njemu brezpogojno zvestega in od strankinih trobil uglednejšega *Il Giornale d'Italia*. Leta 1929 je bil imenovan še v državno režimsko **Višjo komisijo za tisk**, namenjeno skrbi za v isto usmerjenost italijanskega časopisja. Skozi vsa 30. leta so tuji diplomati iz njegovih uvodnikov tipali utrip italijanske zunanje politike. Že leta 1935 je z nekaterimi članki napovedal režimski nagib v smer rasizma in antisemitizma, ki jima je sam ostal zvest skoraj do zadnjega, ko se je, dokončno prepričan v zmago zahodnih zaveznikov začel učiti ... angleščine, a so ga va Rimu le par mesecev pred njegovo osvoboditvijo 14. marca 1944 pod ruševinami pokopale ravno anglo-ameriške bombe.

Gayda je bil vseskozi pozoren do t. i. »**Jadranskega vprašanja**« oz. do italijanske ekspanzionistične zunanjepolitične silnice v smeri Balkana in Podonavja. Med njegova dela iz tega področja sodijo *Dalmacija* (1915), *Slovani v Julijski Benečiji* (1915), *Rimski sporazumi med Italijo, Avstrijo in Madžarsko kot smernica pri reševanju podonavskega*

vprašanja (1936), *Italijanska politika na Balkanu: njen razvoj in njene perspektive* (1938).

Za zgodovino Slovencev pa sta pobleže gotovo najbolj zanimivi dve izdaji – 1933 in dopolnjena 1941 – njegovega dela *Jugoslavija proti Italiji - Dokumenti in razkritja*. Relevantno je še posebej za **zgodovino tigrovskega odpora na Primorskem** in v čezmejnem prostoru, ker ga vmešča v širši zunanjepolitični ter vojaško-obveščevalni in diverzantski okvir beograjske politike.

Kljub temu, da slovenske osrednje knjižnice premorejo Gaydova dela, je bil avtor vsedolej predmet nezadostnega upoštevanja pri slovenskih zgodovinarjih, ki so obdelovali to tematiko.

Ker je prva izdaja knjige iz leta 1933 zdaj na voljo tudi na spletu, naj za bralce domene – **Vojaštvo-Military** povzamem v izčrpk in nadaljevanjih njena posamezna poglavja s pojasnjevalnimi opombami pod črto.

Virginio Gayda

JUGOSLAVIJA PROTI ITALIJI

DOKUMENTI IN RAZKRITJA, 1933

UVODNA BESEDA

(Prevajalec: Ravel Kodrič)

Februar 1933.

Namen knjige: zavračanje mednarodnih očitkov na rovaš Italije, da vodi zadnje čase »politiko, ki ogroža podonavski prostor in je izrecno napadalna do Jugoslavije«.

CENTRALE DELOVANJA

Bela roka

Organiziral jo je kralj **Aleksander Karađorđević**, da bi se otresel nadzora »vojaške sekte« *Črne roke*¹ in se zaščitil pred njenimi grožnjami.

Njeni vodilni člani: general **Živković**², vladni predsednik diktatroske vlade po državnem udaru 6. januarja 1929; general **Kostić**³, prestopnik iz Črne roke; generali **Milosavljević**⁴, **Smiljanić**⁵, **Okanović**⁶. Bela roka danes v bistvu dejansko vlada Jugoslaviji. Nenadna upokožitev tridesetorice generalov, med njimi načelnika vrhovnega štaba VKJ generala **Pešića**⁷, je brž po državnem udaru počistila z oporečniki v vojski. Bela roka je prostozidarska združba z izrazitim velesrbskim programom. Odtod popustljivost

¹ **Črna roka** (»Združitev ali smrt«) je bila tajna organizacija srbskih častnikov ki je bila ustanovljena 1911 radi osvoboditve in združitve vseh »srbskih dežel«. Vodja je bil polkovnik Dragutin Dimitrijević - Apis (Beograd, 1876–Solun, 1917). Črnorokci so sodelovali 1903 v prevratu kralja Obrenovića, pri atentatu 1914 v Sarajevu in prevratu aprila 1941 v Beogradu. Vir: srbska Wikipedija (**Vse sprotne opombe: MFK**).

² **Živković R. Petar**, armadni general VKJ, predsednik vlade 1929–1932, (Negotivo, 1879–London, 1947), vir: Mile S. Bjelajac, Generali i admirali Kraljevine Jugoslavij, Beograd, 2004.

³ **Kostić J. Josif**, armadni general VKJ, minister srbske vlade 1941–1944 (Leskovac, 1877 – po letu 1945 v tujini), ibidem.

⁴ **Milosavljević J. Miroslav - Mirko**, armadni general VKJ (Knjaževac, 1868–Beograd, 1929), ibidem.

⁵ **Smiljanić M. Krsta**, armadni general VKJ, ban zetske banovine 1929 (Čajetina, 1868–Beograd, 1944), ibidem.

⁶ **Okanović Đ. Dargutin**, divizijski general VKJ (Beograd, 1872 - ?), ibidem.

⁷ **Pešić T. Petar**, armadni generala VKJ, načelnik GŠ VKJ 1924–1929 in minister vojske in mornarice KJ 1940–1941 (Niš, 1871–Beograd, 1944), ibidem.

francoske in češkoslovaške demokracije do beograjske samovlade ter nepopustljivost zdajšnje srbske vlade do kakršnegakoli sporazuma z narodnimi manjšinami, v prvi vrsti s Hrvati. Po državnem udaru si je Bela roka docela podredila tudi **Narodno odbrano** in v njej počistila z vsakomer, ki nasprotuje njenim načelom in prostožidarstvu.

Narodna odbrana

Narodna odbrana je izrastek vojaških ločin: najprej Črne, nato Bele roke. Ustanovljena je bila v Beogradu leta 1908. Njena tarča je bila tedaj Avstrija. Vodila je in organizirala vsa gibanja v Bosni in Hercegovini ter pripravila umor avstrijskega kneza prestolonaslednika **Franca Ferdinanda**⁸. Po vojni je svojo teroristično ost usmerila proti Italiji. Njen osrednji vodilni odbor je sestav NO takole načrtal v tajni okrožnici št. 1051 z dne 6. junija 1931: 29 banovinskih odborov, deljenih v več okrožnih odborov, s središči v **Ljubljani** (z 12 okrožnimi odbori, **Mariboru** (12), Zagrebu (31), Ogulinu (21), Splitu (12), Banjaluki (17), Osijeku (18), Tuzli (6), Somboru (5), Subotici (4), Novem Sadu (12), Velikem Bečkereku (9), Smederevu (11), Zaječaru (9), Kragujevcu (9), Valjevu (11), Sarajevu (15), Užicah (11), Mostarju (12), Dubrovniku (2), Cetinju (9), Bijelom Polju (7), Mitrovici (9), Kruševcu (11), Nišu (19), Skopju (15), Štipu (10), Bitoli (9), Prizrenu (5).

Program Narodne odbrane: **Velika Jugoslavija**, ki jo oblivajo štiri morja, saj teži po federaciji z Bolgarijo, si krči pot do Soluna, stremi po priključitvi Albanije ali vsaj njenega severnega dela ter po vsej dalmatinski obali, po Gorici, Trstu, Reki, Zadru, Istri ter po dalmatinskih otokih, ki so ostali pod Italijo.

Dva značilna protiitalijanska primera: glasilo *Narodne odbrane* z dne 6. marca 1932 (letnik VII, št. 10) poroča, da se je 21. februarja 1932 na njenem osrednjem sedežu v Beogradu osnovalo mladinsko združenje »**Istra, Trst, Gorica**«. Voditelj NO **Ilija Trifunović**⁹ je ob tej priložnosti dejal, da so vrata Narodne odbrane za vselej odprta mladim Istranom, Tržačanom in Goričanom. Marca 1932 se je Trifunović v Nišu zavzel za srbo-hrvaško-slovensko-bolgarsko zvezo in za "podporo bratom, ki ječijo pod tujim jarmom".

Narodna odbrana je neposredno podrejena Drugemu (obveščevalnemu) odseku Glavnega štaba srbske vojske. Prek svojih podružnic obvaludje vse niti v državi. Prvi povojni predsednik NO je bil vojvoda **Stepan Stepanović - Stepa**¹⁰, 18. novembra 1928 mu je nasledil general **Ljubomir Milić**¹¹, doma iz Šumadije, med vojno poveljnik Timoške divizije, član komisije za razmejitev med italijo in Jugoslavijo, znan tudi pod vzdevkom "odrešenik Dalmacije".

⁸ **Franco Ferdinand**, avstrijski nadvojvoda (Graz, 1863–Sarajevo, 1914), žrtev atentata organizacije Mlada Bosna, atentator Gavriilo Princip. Vir: srbska Wikipedija.

⁹ **Trifunović Ilija - Birčanin**, četniški vojvoda, poveljnik četnikov v Dalmaciji (Topola, 1877–Split, 1943), vir: srbska Wikipedija.

¹⁰ **Stepanović I. Stepa**, general in vojvoda SV, pom. NGŠ SV, vojni minister KS (Beograd, 1856 - Čačak, 1929), ibidem.

¹¹ **Milić I. Ljubomir**, divizijski general VKJ, poveljnik 1. armadne oblasti, delegat vlade v Splitu - razmejitev z Italijo, (Gornji Milanovac, 1961–Beograd, 1949), ibidem.

Januarja 1931 je bil general Milić potrjen na čelu NO, v osrednji odbor pa so bili imenovani med drugimi generali **Živanović**¹², **Pavlović**¹³ in **J. Jovičić**¹⁴, nekateri četniški vojvode kot npr. **Kosta Pećanac**¹⁵ in režimski zaupniki kot **Ilija Trifunović - Birćanin**.

NO je osnovala svoj mladinski odsek Omladino. (Sledi navedek iz glasila NO 6. marca 1932 s pozivom k osvoboditvi "zaslužjenih bratov".)

NO deluje v tesni zvezi s **prostozidarji**. Od leta 1928 vodi in usklajuje vse ostale številne srbske vojaške in nacionalistične organizacije: **Orjuno** (poslučuje se je za obveščevalno dejavnost in sovražno nastopanje v Julijski Benečiji), **Sokol**, **Jadransko Stražo**, **SRNAO**, **Združenje rezervnih častnikov**, **Združenje srbskih bivših borcev**, **četnike** itd. Na njenem občnem zboru v Skopju novembra 1930 so nastopili vsi zastopniki njej podrejenih organizacij: predesnik Jugoslovenske Matice **dr. [Janko] Pretnar**, generalni tajnik Jadranske Straže **Niko Bartulović**, predsednik akademskega kluba Istra **Franjo Bručić**, predsednik društva Istra **Ivo Ražem** itd.

Težišče dejavnosti njenih 407 odborov se usemrija na mejo z Bolgarijo, z Albanijo in z Italijo. Posebno dejavni so v Subotici, Mariboru, Baru, v srbski Makedoniji ter v Ljubljani in njeni okolici. Svoj osrednji sedež ima v poslopju Prve ustavodajne skupščine. V Zagrebu je bil predsednik banovinskega odbora NO grof **Miros Hulner** [sic], nekdanji dvorni svetnik na Dunaju, vnet protiitalijan, glavni urednik lista **Jugoslovenski Lloyd**. V Ljubljani vodi Narodno odbrano orjunaš odvetnik **Josip Cepuder**. Na ustanovnem zboru ljubljanskega odseka 21. oktobra zvečer v hotelu »Štrukelj« so bili navzoči vsi člani Orjune. Nemudoma je osnoval **poseben odsek za izvajanje atentatov, za vojaško obveščevalno dejavnost** in razpečevanje protiitalijskega tiska.

Na sestanku Narodne Odbrane 19. januarja 1932 v Ljubljani v posebni sobi restavracije »Zvezda«, znanem zbirališču pribežnikov in agitatorjev iz Julijske Benečije, je odv. Capuder razgrnil smernice za kapilarno obveščevalno dejavnost v obmejnem prostoru (sledi navedek iz smernic).

Orjuna

Orjuno je leta 1920 ustnovil [**Svetozar**] **Pribičević**¹⁶. Zdaj je v opoziciji in zagovarja republikanski in federalistični programom, zatekel se je v Francijo, kjer ga imajo za rezervo ob morebitnem sesutju beograjskega režima. Program Orjune je izrazito velesrbski, po metodah terorističen in usmerjen proti Italiji. Orjuna je slovenskega izvora, a se je kmalu razmahnila na ves jugoslovanski prostor. Vajeti imajo v rokah v Beogradu

¹² **Živanović I. Dragutin**, divizijski general VKJ, poveljnik Dunavske oblasti (Beograd, 1888 - ?, po 1941), ibidem.

¹³ **Pavlović P. Živojin**, divizijski general VKJ, poveljnik Zetske oblasti (Topola, 1887–Baranja, 1963), ibidem.

¹⁴ **Jovičić I. Jovica**, divizijski general VKJ, poveljnik Zetske oblasti (Velereč Takovski, 1877–Beograd, 1949), ibidem.

¹⁵ **Pećanac Kosta**, četniške vojvoda od 1914–1944, (Dečani, 1879–Nikolinac, 1944), vir: srbska Wikipedija.

¹⁶ **Pribičević Svetozar**, hrvaški politik srbskega rodu (Kostajnica, 1875–Prag, 1936), predsednik Samostojne demokratske stranke, minister policije in prosvete, od leta 1931 emigrant.

pravoslavni Srbi. Po najnovejših podatkih premore Orjuna osrednji odbor, 6 pokrajinskih odborov, nad 300 krajevnih odborov po vsej Jugoslaviji. Konec 1928 je štela 47 tisoč vojaško organiziranih članov. Nosijo kot razpoznavni znak sinje-rdečo kravato. Stroga disciplina zahteva slepo pokorščino. Izdaja skrivnosti se kaznuje s smrtjo. Najbolj zaupni člani se zgledujejo po četniškem terorju z uboji, požigi, ropi in nasiljem sploh.

Orjuna je italijansko-jugoslovansko mejo razdelila v oštevilčene odseke. Vsak od njih je z ozirom na njegovo zahtevnost zaupan *trojki* oziroma *petki orjunašev*. Orjuna premore celice in zaupnike tudi na italijanskih tleh in deluje v Istri, v Trstu in okolici ter Gorici in okolici (zgolj slednja je neposredno podrejena ljubljanskemu odboru Orjune), na Sušaku, v zaledju Reke ter v okolici Zadra.

V vojaškem pogledu delujejo ob meji z Julijsko Benečijo sledeči **bataljoni Orjune**:

- v Ljubljani in njeni okolici **Savski** in **Ljubljanski** bataljon;
- na območju Kranja **Triglavski** bataljon;
- na območju Sušaka **Snežniški** bataljon.

Med vrhovnimi poveljniki akcijskih čet srečamo inž. **[Marka] Kranjca**¹⁷. V času njegovega prestajanja kazni zaradi umora v Gorici ga je nadomeščal rezervni major VKJ **Melada** [?].

Po državnem udaru 6. januarja 1929 je bila poleg drugih jugoslovanskih političnih organizacij 8. marca razpuščena tudi Orjuna. Vendar je bila prav kmalu vnovič vzpostavljena pod neposrednim nadzorom vojaških oblasti. Učitelji po vaseh novačijo pristaše. V okolici Zadra so se mu odzvali čisto vsi nekdanji orjunaši. Vsak je prejel izkaznico s fotografijo z označenim krajem, kjer se mora v primeru mobilizacije zglasiti v svojo četo. Vanjo so včlanjeni mnogi železničarji na mednarodnih progah: vzdolž nje ter v ciljnih italijanskih mestih opravljajo poleg propagande tudi politično in vojaško obveščevalne naloge in vzdržujejo zvezo s celicami na italijanskih tleh.

V svoji protiitalijanski vnemi je Orjuna skušala tudi navezati zaveznitvo s Tiroinci in z italijansko protifašistično emigracijo v Parizu. Leta 1929 je ing. Kranjec začel pogajanja z majorjem **Roedlerjem** v Innsbrucku in navezal stik s **Protifašistično koncentracijo** v Parizu.

[Sledi 1. nadaljevanje – poglavje: **Četniki**]

¹⁷ **Kranjec Marko - Ferdo**, (Ilirska Bistrica, 1885–Ljubljana, 1973) vodja slovenske Orjune 1922–1929. Vir: ES-5, 1991, Ljubljana.